

ПРОТИ ПРИВИДІВ МИНУЛОГО: ЗАПОЧАТКУВАННЯ МЕТОДУ НАРОДНОЇ ДИПЛОМАТІЇ У ПРОЦЕСІ ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОГО ПРИМИРЕННЯ

Результати Другої світової війни, втрата незалежності держав Центрально-Східної Європи та необхідність спільної боротьби проти тоталітаризму і радянського експансіонізму послужили каталізатором польсько-українського примирення у період біполярності. Предметом двосторонніх дискусій були проблема кордонів, питання форм взаємовідносин держав та проблеми національних меншин. Спроби переговорів на рівні екзильних урядів у 1947–1948 рр. зазнали поразки. Ініціатива перейшла до громадських діячів, публіцистів і польсько-українських товариств, що означало започаткування методу народної дипломатії, характерного для міжнаціонального порозуміння народів Центрально-Східної Європи.

Ключові слова: Центрально-Східна Європа, біполярність, польсько-українські відносини, народна дипломатія, міжнародні відносини, міжнаціональне примирення.

Ескалація протиріч і зіткнення націоналізмів, що характеризували польсько-українські відносини ХХ ст., згубно вплинули не тільки на стан державності і незалежності Польщі й України, але й на міжнародну ситуацію у Центрально-Східній Європі. Усвідомлення політичними елітами спільності інтересів обох народів у макро-регіоні та критична переоцінка основних тенденцій і результатів міжнаціональних антагонізмів детермінували розробку позитивних концепцій співпраці. Друга світова війна та втрата польської незалежності послужили могутнім поштовхом для пошуків польською політичною елітою нових моделей гарантування національної безпеки та переоцінки концепцій політики в українському питанні. Результати війни сприяли виробленню солідарного переконання у необхідності порозуміння й примирення народів Центрально-Східної Європи [1, с.105–106; 2, с.504; 3, с.543].

Предметом даного дослідження є польсько-українські дискусії стосовно проблем, методів і концепцій примирення. Польсько-українська дискусія перших повоєнних років не знайшла адекватного висвітлення в політологічній літературі. Напевне, першим спробував підсумувати баланс дискусії К.Грабик. Достатньо оптимістично оцінюючи її хід, він констатував здобутки: визнання польською стороною права українського народу на державну незалежність і започаткування усунування взаємних стереотипів та упереджень. Спірними залишалися питання кордонів і проблема форм співпраці обох держав [4, с.1].

Більш категоричним в оцінках виявився Б.Осадчук, який з перспективи кількох років вважав, що польсько-українська дискусія “розвивалася неорганічно, прагнучи одразу розв’язати ключові та ієрархічно найвищі проблеми (напр., форм федерації), залишаючи багато основоположних справ і суперечностей. Здається, що такий раптовий стрибок на вершину піраміди складних і напластованих взаємними психічними образами і травмами польсько-українських проблем був невірним методом, який вже з початку дискусії прирік її на безплідність”. Б.Осадчук висловлював надію, що наступна фаза польсько-української дискусії “сконцентрується спочатку на копіткому подоланні упереджень і образ, на з’ясуванні принципів справ, нав’язанні постійного контакту для обміну думками і поглядами, щоб таким чином досягнути вершин наших спільних справ і будувати довготривалий компроміс” [5, с.89]. Реакцією на статтю Б.Осадчука був лист К.Грабика до редактора паризької “Kultury” Є.Гедройця та лист Є.Понікевського до кореспондента цього місячника в Берліні Є.Прондзинського [6, с.1–3]. Розкриваючи закулісний бік дискусій і переговорів, Є.Понікевський просив адресата не друкувати листа. Можна припускати, що Є.Прондзинський переслав його редакторові “Kultury” у Мазон-Ляфіт і лист був здепонований в архіві Літературного Інституту в Парижі.

Польсько-українська дискусія перших післявоєнних років досліджувалася також Г.Мотиною, Р.Внуком [7], А.Фрішке [8] та К.Таркою [9; 10].

лу” [19, с.1–3]. С.Яніковський у рапорті до польського уряду вважав, що польсько-українські переговори у Львові призвели “до не занадто фортуного сформулювання територіальних справ, яке містить *implicite* згоду польської сторони на ревізію кордону після війни” [20].

Проблема польсько-українського кордону у значній мірі була узалежнена від проблеми німецько-польського кордону. Неоднозначність рішень Потсдамської конференції (17 липня – 2 серпня 1945 р.), яка на виконання резолюцій Ялтинської конференції (4 – 12 лютого 1945 р.), з одного боку, встановила кордон Одра–Ниса, а з іншого боку, передбачала, що питання кордонів Польщі остаточно буде вирішене мирною конференцією, створювала умови для різноманітних інтерпретацій проблеми аж до 1970-х років. Збільшення протиріч між колишніми союзниками вплинуло на невизнання Заходом польських кордонів, що розцінювалося як знаряддя тиску на комуністичний уряд [21, с.596–604]. Виникала парадоксальна ситуація, як її дещо гіперболічно окреслював З.Русінек, коли “вороги захищають наші кордони на Одрі і Нисі, а друзі піддають сумніву ці кордони та погоджуються на лінію Ріббентроп–Молотов на сході”. З.Русінек аргументував позицію непорушності ризьких кордонів невизнанням довершених насильям фактів, протиставленням диктатові Ялти, невизнанням угодовства варшавського уряду, обороною незалежності Литви, Латвії та Естонії, а також захистом частин білоруського і українського народів від підданства Радянського Союзу [22, с.1]. Незважаючи на деяку мінливість висловлених у дискусії поглядів стосовно польсько-українського міждержавного кордону, можна виокремити 4 основні напрямки спектра польської політичної думки: легітимістський, компромісний, федералістський та ревізійоністський.

Прихильниками легітимізму і недоторканості ризьких кордонів були насамперед націоналісти і “кресовяки” [23, с.5]. Прибічники компромісного напрямку (К.Грабик, Є.Незбжицький, С.Зибала та інші) старалися відкласти проблему кордону на майбутнє, стверджуючи, що на тому етапі він мав польсько-російський, а не польсько-український статус і його визнання тільки зміцнить позиції Москви. Першочерговим завданням вважалася спільна боротьба за незалежність, а проблему розмежування вирішувати незалежні Польща й Україна [24, с.4; 25, с.4; 26,

с.4]. К.Грабик у ході полеміки формально погоджувався на етнографічний принцип кордонів, але вважав необхідним продискутувати лінію етнічного поділу [27, с.3].

Близьким до компромісної концепції можна кваліфікувати федералістське розв’язання між-національних суперечностей, при якому проблема кордону мала втратити свою гостроту [28, с.3]. Зокрема, ідейна декларація Центрально-Європейського Федералістського Клубу в Римі “Хартія Вільного Міжмор’я” від 28 серпня 1945 р. проголошувала, що “для розв’язання проблеми належності можливих національно мішаних теренів і для забезпечення прав можливих меншин всередині окремих сконфедерованих держав, там, де територіальне розв’язання не буде можливе, слід прийняти принцип гарантування повноти прав для всіх національностей шляхом надання персональної (національної) автономії в культурній галузі та розширеного самоврядування на національно-мішаних територіях – до створення окремих кантонів на мішаних теренах включно” [29, с.12; 30, с.24]. У питаннях кордонів українські політики не погоджувалися з польськими федералістами, пропонуючи іншу черговість: спочатку повна незалежність зі всіма атрибутами, зокрема кордонами, потім можлива інтеграція. Крім того, обстоювання конфедеративного типу об’єднання, що характеризувало українську позицію, передбачало наявність визначених кордонів кожного суб’єкта.

Єдиним представником ревізійоністського напрямку зарекомендував себе віце-голова Синдикату польських журналістів у Німеччині Є.Бельський. Він вважав, що невизнання Ялти не перешкоджає перегляду Ризького договору. “Добровільна ревізія Польщею Ризького договору відносно братніх народів міжмор’я (...) буде перекресленням помилок минулого і жертвою на алтарі кращого майбутнього всіх народів балтійсько-чорноморського регіону. (...) Відмова Польщі від етнічно українських земель становить *conditio sine qua non* плідної співпраці двох сусідніх народів. Ця, безсумнівно, болісна з польської точки зору операція розріже раз назавжди пухлину, що отрує відносини між двома народами, і відкриє нову сторінку в їхній історії” [31, с.3]. Статтю Є.Бельського передрукувала українська преса, помістивши також рецензії П.Которовича та Р.Ільницького, в яких високо оцінювалася його позиція [32, с.3; 33, с.1]. К.Грабик кваліфікував виступ Є.Бельського “політич-

ною імпровізацією”, “позбавленою достатньої відповідальності”, та наголошував, що вона не повинна вводити українську сторону в ілюзію [4, с.1; 34, с.4].

Польський уряд хитався між легітимістським і компромісним напрямками стосовно розв’язання проблеми кордону, що засвідчує його позиція на польсько-українських переговорах. Зокрема, на переговорах у Римі представники УГВР виразили прагнення продовжувати польсько-український діалог, “приймаючи за вихідну точку результати, досягнені в краєвих розмовах (...). Представники УГВР прагнуть відновлення краєвих розмов, підтримуючи зайняті в них позиції. Крім цього, вважають дуже бажаним, навіть необхідним, досягнення порозуміння у питанні польсько-українського кордону, прагнуть поза сформулюванням ст.Х згаданого протоколу, і так у певному сенсі порушуючим принцип недоторканості кордонів із 1939 р., впровадження принципу визначення приналежності даної території за етнографічним критерієм. Підкреслюють, що не можуть бути гіршими від більшовиків у справі соборності”. Схоже на те, що Я.Жаба, призначений командуванням II корпусу Війська Польського за погодженням з *charge d'affaires* С.Яніковським до ведення переговорів із представниками УГВР, не мав значних повноважень і розглядав свою функцію як зондаж української позиції. У своєму звіті він зазначав, що “свою роль обмежив, крім обміну поглядами і думками, готовністю передати думки і погляди УГВР представникові Уряду Речіпосполитої”. Резюмуючи результати розмов, Я.Жаба досить оптимістично оцінював шанси угоди. “Переконаний, що можна з ними досягнути порозуміння, очевидно, більш обмеженого, без попереднього вирішення справи кордонів” [35, с.1–2].

Пізніше І.Кедрин згадував, що саме непоступливість польської сторони в справі кордонів стала причиною зриву переговорів у Римі. “Наприкінці третьої наради (...) п. Яніковський відмовився підписати короткий спільний протокол, в якому було б стверджено, що для добра українського й польського народів треба їхньої співпраці на фронті проти Москви та комунізму і що остаточні кордони Польщі й України устійнять уряди суверенних держав у Варшаві й Києві” [36; 37, с.3].

Проблема кордонів була піднята і на польсько-українських переговорах 1948 р. Є.Понікев-

ський виступив за усунення проблеми кордону з тем переговорів на майбутнє. “Дотеперішній досвід і гострота, притаманні справі сусідських відносин та їх територіального розмежування, вимагають кваліфікувати цю справу як дуже важку. Не слід вважати, що було б вдалою річчю розпочинати розмови від цієї найбільш болючої точки, щодо якої обидві сторони демонструють взаємну непоступливість. Це могло б завести розмови одразу до мертвої точки, особливо зважаючи, що розв’язання на цю тему мусило б мати – в теперішніх фактичних умовах – у значній мірі теоретичний характер. Тому, здається, що не виключаючи цієї теми не слід надавати їй характеру передумови”. З такою постановкою проблеми погоджувалися президент А.Лівицький та прем’єр І.Мазепа, а В.Мудрий був прихильником першочергового розв’язання питання кордонів [16, с.2–3].

Після отримання рапортів про перші контакти Є.Понікевського з офіційними особами Державного Центру УНР в екзилі С.Папроцький опрацював меморіал про польсько-українські відносини, призначений, очевидно, для членів уряду з метою обґрунтування необхідності продовження розмов [38, с.12]. На особливу увагу заслуговують “Висновки в справі польсько-українських відносин”, які, мабуть, одночасно служили інструкцією Є.Понікевському стосовно ведення переговорів. Констатуючи появу можливості досягнення польсько-українського порозуміння, С.Папроцький вважав, що рухатися в цьому напрямку слід поетапно. На першому вступному етапі, тобто у період боротьби за незалежність, програма порозуміння передбачала узгодження політичних виступів на міжнародній арені, пропаганду ідеї визволення з-під радянського поневолення, співпрацю в рамках федералістського руху Центрально-Східної Європи, уникання у пресі публікацій, які б зашкодили ідеї зближення, та активізацію суспільних і культурних контактів. С.Папроцький виключав проблему кордону з кола предметів переговорів вступного етапу порозуміння. “Розв’язання цієї проблеми тепер не є можливе. Не існує такого принципу, який був би достовірним для розв’язань у цій галузі. Напевно, ним не є етнографічний принцип. Якщо б при цьому опертися на принцип компромісу, то всі отримані користі для українського народу мали б тепер тільки теоретичний характер, могли б бути успішно використані третьою

стороною” [39, с.1–2]. Подібні ідеї С.Папроцький висловив 27 травня 1949 р. на лекції “Українське питання” в Інституті Близького і Середнього Сходу “Reduta” [40, с.32–33].

У питанні кордону українська сторона солідарно відстоювала етнографічний принцип. А.Чернецький пояснював, що лінія Керзона для українців також компромісна, оскільки в Польщі залишилася частина українських земель [41, с.4]. Інший український опонент, захований під ініціалами Р.Л. (є підстави припускати, що це Л.Ребет), заявляв, що лінія Керзона оптимальна і не може бути предметом дискусій. “Факти, світова громадська думка, офіційний польський уряд у краю та позиція частини політиків у краю промовляють за тим, що справа є на добрій дорозі до вирішення. Тепер, коли доля віддала Польщі втрачені на заході землі, слід остаточно вирішити, чи боротися за їх утримання і відмовитися від Вільна і Львова, чи, навпаки, боротися за східні землі, ризикуючи втратити західні землі” [42, с.3]. Р.Льницький у відповіді на статтю Є.Бельського писав, що “поляки, які стоять на ґрунті Риги, стоять на ґрунті співпраці з Росією коштом України” та “протидіють (...) нашим визвольним змаганням”. Одночасно Р.Льницький сформулював компромісний лозунг, який міг означати готовність українців до перегляду лінії Керзона: “Від Ялти охоче відступимо тоді, коли польська сторона відступить від Риги, а перша і друга умови будуть замінені добровільною угодою між представниками обох народів” [43, с.21].

Значні розходження спостерігалися також у баченнях моделей майбутньої співпраці Польщі та України. Польська сторона назагал притримувалася концепції федерації Центрально-Східної Європи чи Міжмор’я (тобто народів, розміщених між Адріатикою, Балтикою і Чорним морем). Українська політична думка надавала перевагу конфедеративному типу інтеграції Малого Міжмор’я (тобто народів Балто-Чорноморської дуги) чи його об’єднанню з неросійськими народами СРСР [44].

Після деяких успіхів 1947–1948 рр. настало затухання польсько-української дискусії та переговорів. Є.Понікевський стверджував, що відсутність результатів диктувалася тим, що “українська сторона в останній момент відмовилася від попередніх домовленостей” і це співпало з політичною кризою в лондонському таборі, який “прагнув позбутися хитких розмов, а в будь-

якому випадку не хотів втягуватися в більш непересічні дії” [45, с.1–3]. Політична криза в польському осередку спричинила відставку уряду Т.Бура-Коморовського та заміну А.Тарновського на посаді міністра закордонних справ М.Соколовським, який неприхильно поставився до проблеми польсько-українського порозуміння [8, с.106.]. Не слід випускати з поля зору також міжнародного контексту. Створення Радянським Союзом атомної зброї схиляло Захід до відмови від концепції “liberation” (“визволення”) на користь довготривалої “containment” (“стримування”). Проблема визволення народів Центрально-Східної Європи відсувалася на дальшу перспективу, відповідно послабла зовнішня інспірація польсько-українського порозуміння.

Схоже на те, що А.Лівицький деякий час старався підтримувати неофіційні контакти з Є.Понікевським за посередництвом свого сина – віце-голови Комісії закордонних справ УНРади та діяча Українського національно-державного союзу М.Лівицького [46, с.1–2; 47, с.47–48]. Останні переговори Є.Понікевський провів у січні-лютому 1950 р. з А.Лівицьким та на початку березня з І.Мазепою. Констатуючи наявність значних перешкод у справі порозуміння, Є.Понікевський у кінці березня 1950 р. прозвітував у Лондоні про проведені розмови, що фактично означало припинення його місії. Зустріч В.Андерса з П.Шандруком восени 1950 р. носила виключно інформативний характер і не змінила домінуючих тенденцій у двосторонніх відносинах. Невдача міжурядових переговорів на деякий час зупинила польсько-український діалог.

Наступний етап польсько-українського порозуміння повністю реалізовувався методом народної дипломатії. Літом 1951 р. на сторінках лондонських “Wiadomosci” Ю.Лободовський опублікував статтю “Між Заглобою і Мушальським”, стверджуючи необхідність ревізії попереднього курсу політики в українському питанні та підтримки ідеї української державності. Стаття Ю.Лободовського викликала заперечення опонентів із польського націоналістичного табору: В.Студницького, Є.Гертиха та В.А.Збишевського. У відповідь на ці зауваження Ю.Лободовський опублікував у редакційній Є.Гедройцем “Kulturze” статтю “Проти привидів минулого”. У ній він заперечував твердження націоналістів, доводив необхідність для поль-

ської державності існування незалежної України. Виступаючи прихильником двостороннього порозуміння, він твердив, що досягнення “справді історичної угоди буде можливе тоді, коли довершені факти перекресляться, завдані кривди виправяться і здійснені злочини відробиться”. Для цього слід установити етнічні кордони згідно зі станом національної структури 1939 р., бо “виселені захочуть повернутися, а голосу померлих і замучених по обидвох сторонах теж слід вислухати”. Автор стверджував, що основним каменем спотикання у польсько-українських відносинах є територіальна належність землі між Сяном і Збручем. Уникаючи топонімів “Галичина” і “Східна Малопольща” як таких, що зачіпають національні почуття сторін, Ю.Лободовський пропонував назву “Червенська земля” як найдавнішу і нейтральну, на його думку. Визнаючи багатовікову польську колонізацію української Галичини, він констатував неможливість проведення у ХХ ст. чіткого польсько-українського етнічного кордону, який за афористичним висловом насправді “проходить через подружнє ложе”. Виходячи з цих передумов та твердження, що “Червенська земля” – історично, етнографічно і культурно є не тільки українською, не тільки польською, а спільною”, автор пропонував надання їй Польщею і Україною як членами Федерації Центрально-Східної Європи особливого статусу – кондомініону. “Червенська земля”, як територіально проміжний елемент, повинна отримати свій власний статут на основі повного рівноправ’я населення та збереження ідентичних форм зв’язку з Варшавою і Києвом”. Проект передбачав також двомовність в адміністрації, судівництві і шкільництві [48, с. 19, 49, 51–53, 55].

Стаття Ю.Лободовського викликала широку дискусію. Л.Погоновський повністю солідаризувався з тезою Ю.Лободовського про “повне фіаско нашої перестарілої і реакційної української політики”. Польща, на його думку, постійно програвала Росії у боротьбі за Україну, зокрема, під час Другої світової війни, коли не було осуджено денационалізаторського курсу Другої Речіпосполитої, не видано жодної конкретної декларації в українському питанні, а “Москва на весь світ рекламувала об’єднану радянську Україну”. Статтю Ю.Лободовського оцінював як дуже запізнілу спробу польської сторони перехопити ініціативу в українському питанні [49, с. 157–158]. М.Вежба погоджувався

з тезою Ю.Лободовського, що підтримка української державності та федералізація Центрально-Східної Європи сприятимуть гарантуванню безпеки Польщі, оскільки “російсько-український антагонізм буде інтенсивнішим ніж українсько-польський чи російсько-польський”. М.Вежба передбачав, що Польща не повинна побоюватися українсько-німецького зближення: “Комбінація Росія (плюс Україна) – Німеччина є для нас набагато небезпечніша, а при існуванні незалежної України комбінація Росії, України і Німеччини проти Польщі (чи Федерації) є неможлива”. Пропозицію надання Галичині статусу кондомініону вважав нереальною і важкою для імплементації. М.Вежба критикував також передбачувані проектом Ю.Лободовського переселення, що перекреслило б можливість співпраці з Україною. Стосовно лінії кордону пропонував шлях взаємного компромісу – поділ регіону: “Єдина рада – це поступки: українці – від Сяну, а ми – від Збруча” [50, с. 157–158; 51].

29 березня 1952 р. Є.Гедройць у листі до Є.Стемповського писав, що “стаття Лободовського робить велике заворушення в українській пресі” [52, с. 180]. Позитивні відгуки на неї зробили М.Стахів і Є.Врецьона в “Сучасній Україні”, І.Багрянний в “Українських Вістях” та І.Кедрин у “Свободі”. Зокрема, І.Кедрин, високо оцінивши статтю Ю.Лободовського, відмітив його “політичну вищість над доктринерами польськості кресів”. Не зупиняючись на оцінці конкретних пропозицій Ю.Лободовського, автор стверджував, що “питання “який компроміс” стане вже на другому пляні, якщо відповідальні українські і польські чинники взагалі виходитимуть із логічних засновків Лободовського”. І.Кедрин пропонував у польсько-українських відносинах йти шляхом “шукування взагалі концепції порозуміння, шукати такої політичної формули, яка могла б бути прийнята обома сторонами, зліквідувала польсько-український фронт та створила єдиний фронт для оборони державних інтересів Польщі й України” [53]. Крім цього, “Свобода” вказувала, що стаття Ю.Лободовського є виявом змін у польському суспільстві та усвідомлення кризи попереднього курсу. “Польська політична думка повинна шукати інших шляхів, аніж ті, що ними тупцювала в минулому, дотупцювавшись до повної катастрофи” [54].

Різкій критиці проект Ю.Лободовського піддав тижневик Українського національного

об'єднання Канади "Новий Шлях", стверджуючи, що він застосовує подвійні стандарти до німецько-польських і польсько-українських відносин. Ю.Лободовського обвинувачено, що при розробці проекту двостороннього компромісу необґрунтовано обмежено українські претензії до Польщі лінією Сяну, хоча в дійсності вони сягають Закерзоння, звідки відбулося "насильне і зважаюче про пімсту до неба виселення на Помор'я лемків із тисячоліттями заселених ними земель". Критиковано також вибір дати для "статус кво", найвигіднішої для поляків – тобто 1939 р., а не 1349, 1569, 1772, 1918 чи 1952, коли національна структура Східної Галичини характеризувалася українською перевагою. Виходячи з цього, Ю.Лободовського обвинувачено в тому, що, назвавши свою статтю "Проти опирів минулого", "сам ці минулі опори хоче воскрешати" [55].

Н.Немирон кваліфікував проект Ю.Лободовського спізненим на десятиліття – він міг бути актуальним у період 1848–1939 рр. Н.Немирон виступав прихильником польсько-українського зближення, однак, на противагу пропозиції Ю.Лободовського щодо певного зміщення кордонів на схід, висував контрпроект – пересування на захід. Передумовою польсько-українського союзу вважав відмову поляків від земель Закерзоння: Лемківщини, Надсяння, Холмщини і Підляшшя та повернення на них українського населення, депортованого на Сілезію, Помор'я і Східну Пруссію. Він стверджував, що "Українська самостійна національна держава може підтримати національну Польщу не тільки в її збереженні кордонів на Одрі й Лужицькій Нісі, але навіть у польських змаганнях визволити

останки лужицьких сербів з-під німецького ярма на захід від Лужицької Ніси". Проект кондомінію і повернення поляків до Львова, на думку Н.Немирона, тільки повторять листопад 1918 р. [56]. Таким чином, незважаючи на широкий спектр відгуків на статтю Ю.Лободовського, можна ствердити, що, безперечно, її позитивним наслідком було ініціювання двостороннього діалогу [57, с.336].

Незважаючи на візуальну відсутність результатів польсько-українських переговорів і дискусій кінця 1940-х – початку 1950-х рр., методологічно вони носили перехідний характер у процесі досягнення міжнародного примирення. Одночасно пошуками порозуміння займалися як офіційні чинники, так і еміграційна громадськість. Уперше проблема двосторонніх відносин стала дискутуватися шляхом діалогу між польським і українським суспільствами, а не діалогу всередині кожного з них, коли до голосу й аргументів опонентів не дослухалися [58, с.86]. Емпірично було доведено, що на відміну від Західної Європи процеси міжнародного примирення в Центральній-Східній Європі – в умовах відсутності цілковитої легітимізації влади в еміграційного і маріонеткового урядів – вимагають залучення широких суспільних верств, тобто застосування методу народної дипломатії. Певна непослідовність і неорганічність дискусії була детермінована зовнішньою інспірацією та неунікненим наслідком закономірного етапу постановки проблеми, ґрунтовний розгляд якої у наступні десятиліття привів до польсько-українського порозуміння та піднесення двосторонніх відносин до рівня стратегічного партнерства.

1. Лисяк-Рудницький І. Польсько-українські стосунки: тягар історії // Його ж. Історичні есе. – Т.1. – К.: Основи, 1994.
2. Історія Центрально-Східної Європи / За ред. Л.Зашкільняка. – Львів, 2001.
3. Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі. – Львів, 2002.
4. Hrubyk K. Bilans dyskusji polsko – ukraińskiej // Kronika. – 1948. – №41. – 12 października.
5. БЕО. Bilans dyskusji 1947–1948 // Kultura. – Paryz, 1952. – № 6.
6. Les Archives de l'Institut Littéraire a Paris (Next: AILP). – La Correspondance Ukrainienne. – List J.Ponikiewskiego do J.Pradzynskiego. – Berlin, 15 lipca 1952 r.
7. Motyka G., Wnuk R. "Pany" i "rezuny" na emigracji // Wiek. – 2000. – №9.

8. Friszke A. Zycie polityczne emigracji. – Warszawa, 1999.
9. Tarka K. Trudny dialog. Rzad RP na uchodztwie i Ukraincy (1945–1990) // Zeszyty Historyczne. – 2002. – №139.
10. Tarka K. Emigracyjna dyplomacja. Polityka zagraniczna Rzadu RP na uchodztwie 1945–1990. – Warszawa, 2003.
11. Public Papers of the Presidents of the United States. Harry S. Truman. 1947. – Washington DC: U.S. Government Printing Office, 1963.
12. DeGregorio W.A. The Complete Book of U.S. Presidents. From George Washington to Bill Clinton. – N.Y.: Wings Books, 1996.
13. Archives of Polish Underground Movement Study Trust in London (next: APUMSTL). – Pelczynski Tadeusz

- Walenty. – Sygn.13/61. – Janikowski St. Do Pana Ministra Spraw Zagranicznych w Londynie. Scisle tajne. – Rzym, 26 czerwca 1945 r.
14. *Hrabyk K.* Idea Symona Petlury // *Kronika*. – Frankfurt, 1948. – №21. – 23 maja.
15. Промова Президента УНР Достойного Андрія Ливицького // Державний Центр Української Народної Республіки в екзилі. – Філадельфія–Київ–Вашінгтон, 1993.
16. APUMSTL. – Pelczynski T.W. – Sygn.13/61. – Sprawy ukraińskie.
17. *Lysiak P.* Ukraińcy w wojnie polsko-niemieckiej // *Kronika*. – 1947. – № 26. – 29 czerwca.
18. *Hrabyk K.* List do Redakcji // *Kultura*. – Paryż, 1952. – №9.
19. APUMSTL. – Pelczynski T.W. – Sygn.13/61. – Protokul z konferencji odbytych pomiedzy stranami A i B.
20. APUMSTL. – Pelczynski T.W. – Sygn.13/61. – Janikowski St. Do Pana Ministra Spraw Zagranicznych w Londynie. Scisle tajne. – Rzym, 26 czerwca 1945 r.
21. Historia dyplomacji polskiej. – T.V: 1939–1945 / Pod red. W.Michowicza. – Warszawa: PWN, 1999.
22. *Rusinek Z.* Dyskusje // *Orzel Bialy*. – Londyn, 1947. – № 44. – 1 listopada.
23. Rezolucja Związku Ziem Południowo – Wschodnich // *Orzel Bialy*. – 1947. – №34. – 23 sierpnia.
24. *Hrabyk K.* Odpowiedz A.Czerneckiemu // *Kronika*. – 1947. – №21. – 25 maja.
25. *Wraga R.* [Niezbrzycki J.] Jest tylko sprawa wolności... // *Kronika*. – 1947. – №45. – 9 listopada.
26. *Zybala S.* Na marginesie kwestii polsko-ukraińskiej // *DP-Express*. – Munchen, 1947. – №36. – 19 listopada.
27. *Kotorowycz P.* Miedzymorze // *DP-Express*. – 1947. – №29. – 24 wrzesnia.
28. *Laskowski J.* Godziny ukraińskiej decyzji // *Kronika*. – 1947. – №23. – 8 czerwca.
29. Karta Wolnego Miedzymorza // *Intermarium*. – Rzym, 1946.
30. Karta Wolnego Miedzymorza // *Intermarium*. – Rzym, 1947.
31. *Bielski J.* O konstruktywne podejscie // *DP-Express*. – 1947. – № 25. – 27 sierpnia.
32. *Kotorowycz P.* Odpowiedz red. Bielskiemu // *DP-Express*. – 1947. – № 25. – 27 sierpnia.
33. *Льницький Р.* Про нову велику концепцію // *Час*. – Мюнхен, 1947. – № 34. – 24 серпня.
34. *Bielski J.* Pare slow o prostodusznosci // *DP-Express*. – 1947. – № 25. – 27 sierpnia.
35. APUMSTL. – Pelczynski T.W. – Sygn. 13/61. – Zaba J. Rozmowy z przedstawicielami Ukraińskiej Głownej Rady Wyzwolenia. – Rzym, 26 czerwca 1945 r.
36. AILP. – Les Coupures de Presse. – 1972. – Vol.2. –
37. *Кедрин І.* Чи можливий польсько-український діалог // *Свобода*. – Джерсі-Сіті, 1972. – №164. – 7 вересня. – С.3.
38. APUMSTL. – Pelczynski T.W. – Sygn.13/61. – Paprocki S.J. Stosunki polsko-ukraińskie. Scisle tajne. – Londyn, w pazdzierniku 1948 r.
39. APUMSTL. – Pelczynski T.W. – Sygn.13/61. – Wnioski w sprawie stosunkow polsko-ukraińskich. Scisle tajne. – Londyn, w pazdzierniku 1948 r.
40. *Paprocki S.* Kwestia ukraińska / Kurs spraw wschodnich. Seria III. – Zeszyt 8. – Londyn: Instytut Bliskiego i Srodkowego Wschodu “Reduta”, 1949.
41. *Czerneckyj A.* O sprawach polsko-ukraińskich. Glos ukraińskiego socjalisty // *Kronika*. – 1947. – №21. – 25 maja.
42. R.L. Uwagi o polsko-ukraińskiej wspolpracy // *DP-Express*. – 1947. – № 33. – 22 pazdziernika.
43. До питання українсько-польських взаємин. – Б.м.: Видавництво ім. Хвильового, 1948.
44. *Лівицький М.* Проблеми української закордонної політики // *Неділя*. – Ашафенбург, 1947. – №92. – 28 вересня.
45. AILP. – La Corespondance Ukrainienne (CU). – List J.Ponikiewskiego do J.Pradzynskiego. – Berlin, 15 lipca 1952 r.
46. APUMSTL. – Pelczynski T.W. – Sygn. 13/61. – Wyciag ze sprawozdania z dNeia 5 marca 1949 r. majora J.Ponikiewskiego (Niemcy) z rozmowy z Redaktorem M.Liwickim. Poufne.
47. *Осадчук Б.* Україна, Польща, світ. Вибрані репортажі та статті. – К.: Смолоскип, 2001.
48. *Lobodowski J.* Przeciw upiorom przeszlosci // *Kultura*. – 1952. – №2–3.
49. *Pogonowski L.* List do Redakcji // *Kultura*. – 1952. – №6.
50. *Wierzba M.* List do Redakcji // *Kultura*. – 1952. – №5.
51. Винна польська магнатерія. Відгуки на статтю Лободовського в польській пресі // *Українські Вісті*. – Новий Ульм, 1952. – №55. – 6 липня.
52. Jerzy Giedroyc – Jerzy Stempowski. Listy 1946–1969 / Wybral, wstepem i przypisami opatrzył A.S.Kowalczyk. – Warszawa: Czytelnik, 1998. – Cz.1.
53. *Кедрин І.* Концепція Лободовського // *Свобода*. – Нью-Йорк, 1952. – №138. – 29 травня.
54. Польська політична думка у сліпому куті // *Свобода*. – 1953. – № 252. – 8 грудня.
55. Проти чи за опирами минулого? // *Новий Шлях*. – Вінніпег, 1952. – № 51. – 1 травня.
56. *Немирон Н.* Спізнена концепція // *Свобода*. – 1952. – 8 липня.
57. *Berdychowska B.* Przeciw upiorom przeszlosci (“Kultura” paryska o kwestii ukraińskiej-pierwsze dziesiec lat) // *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze*. – Warszawa, 1998. – № 6 – 7.
58. *Цимбалістий Б.* В полоні минулого. До питання українсько-польських взаємин // *Сучасність*. – 1975. – №1.

M. HENYK

AGAINST THE GHOSTS OF THE PAST. THE BEGINNING OF THE METHOD OF THE PUBLIC DEMOCRACY IN THE PROCESS OF UKRAINIAN-POLISH RECONCILIATION

The results of the World War 2, the loss of the state independence of the Central and East European countries and the necessity of the united struggle against the Soviet invaders were the main things of the Ukrainian-polish reconciliation in the period of bipolarity. The reason of the discussion were the problem of borders and the question of the relations between the counties. The attempts of the discussions in 1947–1948 were failed. The initiative went over the public and to the polish-ukrainian societies that meant the beginning of the new method—public diplomacy that was a characteristic feature of reconciliation between nations in Central and Eastern Europe.

Key words: Central and Eastern Europe, bipolarity, polish-ukrainian relations international relations public democracy reconciliation between nations.

УДК 327.2

ББК 66.4(4/8)

Кирило Галушко

**СТАБІЛЬНА НЕСТАБІЛЬНІСТЬ:
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ТА ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ЧИННИКИ ВІДНОВЛЕННЯ
БЛИЗЬКОСХІДНОЇ КРИЗИ**

У статті аналізуються сталі конфліктогенні чинники самовідновлення близькосхідної кризи у постбіполярних реаліях. Розглядаються соціальні та економічні причини підйому ісламського екстремізму, кризи легітимності інституту національної держави на Близькому Сході. Піддається критиці ймовірність перспективи цивілізаційного конфлікту в умовах сьогоденної інституціональної структури ісламської цивілізації.

Ключові слова: близькосхідна криза, Близький Схід, інститут національної держави, цивілізаційний конфлікт, ісламська цивілізація.

З припиненням існування біполярної геополітичної системи вагомим аспектом сучасних міжнародних відносин стала зміна структури конфліктогенних чинників світового розвитку: чимало тривалих міжнародних конфліктів, раніше підживлюваних протистоянням СРСР та США, тепер підтвердили або й розширили, радикалізували свої позаідеологічні складові. До числа таких конфліктів відноситься й близькосхідний, який нині зберігає свій статус найбільш загрозливого для світової політичної та економічної стабільності. Сталі актори і коспонсори близькосхідного мирного процесу – безпосередні сторони конфлікту, США, ЄС, Росія – попри прагнення стабілізувати стратегічно важливий регіон, за наявності різноманітних важелів тиску на учасників конфлікту та навіть за безпосередньої військової присутності сил США в регіоні частково не здатні, а подеколи не схильні змінити той комплекс системних чинників, який надає близькосхідному конфлікту самовідновлювального характеру. Якщо раніше

можна було вважати цей конфлікт структурою з центром (ізраїльсько-палестинське протистояння) та периферією (конфлікти-сателіти, на кшталт ліванського), то сьогодні все частіше звучать думки про його трансформацію, вихід на вищий системний рівень – перетворення на цивілізаційне зіткнення “Захід–Іслам”.

Спроба верифікувати усталене системне, “глобальне” бачення цього регіонального конфлікту становить одну з популярних тем сучасних досліджень. До числа найвідоміших робіт можна віднести геополітичні розробки Г.Кіссінджера, С.Гантінгтона та З.Бжезинського, чимало праць російських дослідників, зокрема О.Панаріна, старі й нові цивілізаційні теорії, глобалізаційні та світосистемні підходи. Сучасний, задекларований західними філософами та суспільствознавцями “кінець ідеологій” і криза західноцентричного “проекту Просвітництва” обумовили в останнє десятиріччя енергійне відновлення культурно-цивілізаційної парадигми, котра вступає в конфлікт із популярним глобалізаційним